

Varsomisten vastoinkäymisiä

Suurin osa tammojen varsomisista sujuu hyvin ja valtaosa varsoista syntyy ilman erityisiä ongelmia. Välillä vastasyntyneellä varsalla voivat asiat mennä pieleen, ja silloin kaikki tapahtuu nopeasti ja dramaattisesti. On tärkeää tunnistaa ongelmien merkit mahdollisimman nopeasti ja parantaa sairaan varsan selviytymismahdollisuuksia. Tähän meitä opastaa eläinlääkäri Kati Tuomola.

Tammojen keskimääräinen kantoaika on noin 340 vuorokautta. Kantoaika voi vaihdella reilusta 10 kuukaudesta 12 kuukauteen. Tämän vuoksi ensimmäistä kertaa varsovan tamman tarkkailu kannattaa aloittaa hyvissä ajoin.

Lähestyvän synnytyksen ennusmerkkinä voi olla vahatipat nisien päissä. Jotkut tammat eivät kuitenkaan näytä välttämättä mitään merkkiä lähestyvästä varsomisesta. Vahatippojen ilmaantuminen on yleensä merkki seuraavana yönä tapahtuvasta varsomisesta. Jotkut tammat saattavat kuitenkin tehdä vahatipat jo viikkoakin aikaisemmin.

Hevonen on kotieläimistä paras synnyttäjä, mutta jos ongelmia ilmenee, ovat ne lähes aina hengenvaarallisia. Normaalisti koko synnytys kestää puolesta tunnista kahteen tuntiin. Tamman rauhallista liikuntaa kannattaa jatkaa mahdollisimman pitkään, koska hyväkuntoisen tamman on helpompi synnyttää.

Varsomisen vaiheet

Varsominen koostuu kolmesta vaiheesta, joista ensimmäinen on avautumisvaihe. Tämä voi kestää useita tunteja. Avautumisvaiheessa kohdunkaula aukeaa ja kohtu alkaa supistella. Tamma saattaa hikoilla, olla levoton ja näyttää niin sanotusti lieviä ähkyoireita. Avautumisvaiheessa varsa kääntyy selkäasennosta vatsalleen. Tässä vaiheessa tamman häntä sidotaan pintelillä ja tamman takapuoli ja utareet pestään. Sen jälkeen seurataan synnytyksen edistymistä eikä häiritä tammaa.

Varsomisen toinen vaihe on ponnistusvaihe. Se alkaa, kun ulompi sikiökalvo puhkeaa ja vedet tulevat.

– Nyrkkisääntö on, että kun vedet ovat tulleet, pitää varsan olla ulkona puolessa tunnissa, Tuomola korostaa.

– Jos tamma on tuskainen ja synnytys ei edisty, on oltava välittömästi yhteydessä eläinlääkäriin.

Vesien tulon jälkeen (5 – 10 minuuttia) ilmestyy valkeankuultava amnionpussi näkyviin. Normaalissa asennossa syntyvä varsa tulee ulos etukavion pohjat alaspäin ja toinen jalka hieman edellä. Pää on jalkojen päällä säärien kohdalla.

Ponnistusvaiheessa tamma saattaa nousta muutaman kerran ylös ja vaihtaa kylkeä, mikä auttaa varsaa kääntymään oikeaan asentoon. Tamman työntöpoltot ovat hyvin voimakkaita ja niiden tullessa tamma makaa yleensä kyljellään. Tammaa voidaan auttaa vetämällä varsaa alaviistoon tammaan nähden. Kun varsan lantio on ulkona, lakataan vetämästä. Muista pestä myös omat käden hyvin ennen tamman auttamista.

Jos tamma varsoo seisaaltaan, pitää varsa ottaa vastaan, ettei napanuora katkea liian nopeasti. Amnionkalvoa ei saa poistaa varsan turvan päältä ennen kuin rintakehä on ulkona. Kalvon poistaminen voi rohkaista varsaa hengittämään, ja sisäänhengitys laajentaa rintakehää. Sieraimet puhdistetaan, kun varsa on kokonaan ulkona.

Napanuoran annetaan katketa itsestään, koska varsa saa sitä kautta verta emältä vielä noin 1 – 1,5 litraa. Jos navan pää ei vuoda, voidaan se kastaa laimeaan jodiliuokseen (suhde 1:100). Jos napanuora täytyy katkaista, on se parasta vetää poikki, jotta napanuora katkeaa oikeasta kohdasta. Katkaistaessa napanuoraa pidetään kiinni varsan puoleisesta päästä, ettei vedettäessä revitä vatsapeitteitä. Jos napa vuotaa, voidaan sitä nipistää sormin minuutin ajan. Jos vuoto jatkuu, voidaan napa solmia puhtaalla langalla tai pussinsulkijalla. Lanka poistetaan, kun vuoto on lakannut.

– Näiden toimenpiteiden jälkeen anna emän ja varsan tutustua rauhassa toisiinsa, Tuomola muistuttaa.

Kolmas ja viimeinen vaihe on jälkeisvaihe. Jälkeisten, eli sikiökalvojen ja istukan, tulee irrota kahden tunnin sisällä varsomisesta. Jälkeiset kannattaa levittää tallin käytävälle Y- tai F-kirjaimen muotoon. Jälkeisissä kohdunkaulan ja munanjohtimien kohdilla on reiät. Muuten niiden pitäisi olla kokonaiset. Jälkeisten molemmat puolet kannattaa tarkistaa. Varsan puoli on kiiltävä, josta löytyy napanuora ja tamman puoli on nukkamainen ja punertava. Ne eivät saa haista mädäntyneelle. Jälkeiset painavat normaalisti 6 – 8 kiloa.

Jos jälkeiset eivät ole tulleet kahden tunnin sisällä, voi niiden irtoamista edesauttaa viemällä tammaa kävelylle noin 10 minuutin ajaksi ilman varsaa. Tällöin tamma hieman hermostuu. Kävelytyksen voi toistaa kaksi kertaa puolen tunnin välein. Jos jälkeiset roikkuvat kintereen alapuolella, kannattaa ne laittaa muovipussiin ja sitoa kintereen yläpuolelle, ettei tamma astuisi niiden päälle. Jälkeisiin voi sitoa myös esimerkiksi märän käsipyyhkeen painoksi irtoamisen helpottamiseksi liikutuksen ajaksi. Jälkeiset eivät saisi likaantua ja tamman astuessa niiden päälle voi esimerkiksi verisuoni katketa.

Jos jälkeiset eivät ole irronneet kolmen tunnin jälkeen, soita eläinlääkärille. Kuuden tunnin jälkeen tammalle annetaan antibioottia ja tulehduskipulääkettä eläinlääkärin toimesta, ja 12 tunnin jälkeen tehdään myös kohtuhuuhtelu. Jos jälkeisiä ei hoideta kunnolla, on tammalla vaara saada kohtutulehdus ja kaviokuume.

Varsomisen ongelmia

Jos ponnistusvaiheessa varsasta näkyy esimerkiksi yksi jalka ja pää, voi omistaja eläinlääkärin ohjeiden mukaan auttaa suoristamaan varsaa. Tällöin tamman peräpään on oltava pestynä, samoin auttajien kädet. Peräasennossa olevaa varsaa vedetään alaviistoon ulos polttojen tahdissa. Vetoapuna saa käyttää kahden ihmisen voimaa. Yleensä varsassa on jokin vika, jos se on virheasennossa. Tamma voi olla myös väsynyt, jolloin se tarvitsee vetoapua ihmiseltä.

Jos tamma on todella levoton, eikä ulos näy mitään merkkejä varsasta, voi kyseessä olla varsan paha asentovirhe tai tamman kohtukierre. Näissä vakavissa tilanteissa tamma ja

varsa eivät yleensä selviä.

– Olen joskus joutunut nukuttamaan tamman varsan ollessa virheasennossa. Pelkkä rauhoitusaineen antaminen ei auta, koska tammalla on erittäin kovat synnytyspoltot, Tuomola kertoo.

Normaalissa varsomisessa näkyy harmaa amnionkalvo, joka puhkeaa. Jos harmaan kalvon sijasta näkyy punainen kalvo, on istukka irronnut, ja silloin on todella kiire saada varsa ulos. Istukan irtoamisen seurauksena on varsan hapensaanti joko vähentynyt huomattavasti tai loppunut kokonaan.

– Jos varsomisessa esiintyy ongelmia, on se aina katastrofi, ja silloin kaikki opit helposti unohtuu, Tuomola huomauttaa.

Normaali terve varsa

Normaalisti terve varsa nousee rintansa päälle parin elämänsä ensimmäisen minuutin aikana. Pystyyn se alkaa yrittää noin tunnin ikäisenä. Kahden tunnin ikäisenä se imee elintärkeää ternimaitoa. Ensimmäinen ulostaminen tapahtuu noin kuuden tunnin iässä ja virtsaaminen kuuden – kymmenen tunnin ikäisenä (tammavarsa n. 14 h, orivarsa n. 6 h). Virtsaamisen tarkkailu on tässä vaiheessa erittäin tärkeää. Synnytyksessä virtsarakko voi revetä ja varsa alkaa parin vuorokauden ikäisenä oireilla, jos virtsaa kerääntyy vatsaonteloon.

Tarkista myös, että virtsaa ei tule navasta. Ruumiinlämpö pikkuvarsoilla on 37,8 – 38,6 astetta, erittäin lämpimällä ilmalla jopa 38,9 astetta. Syke (=sydämenlyöntiä minuutissa) on ensimmäisten tuntien aikana 120 ja 150 välillä, ja se laskee 60 – 80 lyöntiin ensimmäisen elinviikon aikana. Varsan hengitys on 14 – 16 hengenvetoa minuutissa, heti syntymän jälkeen hengitystiheys voi olla 30 kertaa minuutissa. Varsat nukkuvat sikeästi kyljellään suurimman osan ajastaan (n. 85 %). Jos varsa makaa tai piehtaroi selällään, on sillä todennäköisesti mahakipuja.

Jos varsan herättää, pitää sen heti nousta ylös imemään. Varmista myös, että varsa varmasti nielee, eikä vain käy tökkimässä utareita. Varsa imee vähän maitoa kerrallaan, noin 50 – 60 ml kahdesta neljään kertaan tunnissa. Välillä se nukkuu ja leikkii, mutta maitoa se imee jopa 100 kertaa vuorokauden aikana. Tällaiseen rytmiin on aivan mahdoton päästä tuttipulloruokinnalla, joten orpovarsa tulisikin juottaa ensimmäisten 3 – 5 päivän ajan kerran tunnissa ympäri vuorokauden! Varsan kintereiden, vuohisten ja polvien nivelet kannattaa tunnustella päivittäin mahdollisten turvotusten varalta. 5 – 15 vuorokauden ikäiselle varsalle tulee niin sanottu varsakiimaripuli.

Jos tamman jälkeiset ovat viipyneet yli kolme tuntia, kannattaa sen lämpö mitata aamuin illoin viikon ajan, vaikka tammaa olisi hoidettu ja lääkittykin. Muutenkin tamman vointia seurataan. Tarkkaile ja tunnustele tamman utaretta täyttymisen varalta, jos varsa ei olekaan imenyt, tai utaretulehduksen varalta. Utaretulehdus on tammalle erittäin kivulias. Tulehduksen merkkejä ovat kuume ja turvonnut utare (Tamman utaretulehduksesta on julkaistu artikkeli Hevosenomistaja-lehdessä 1/2012).

Sairaan varsan tuntomerkkejä

Sairaan varsan voi tunnistaa siitä, että se piehtaroi, makaa selällään tai on muuten epänormaalissa asennossa, jossa

esimerkiksi pää on jäänyt epänormaalisti vinoon. Terve varsa makaa normaalisti joko rentona kyljellään tai rintansa päällä. Sairas varsa saattaa myös seisoa tai etsiä utaretta, mutta se on ”uneliaan” näköinen. Varsa voi myös yrittää ulostaa, mutta mitään ei tule ulos, tai se kiertää levottomasti karsinaa ympäri. Sairaan varsan tunnusmerkkejä ovat myös turvotukset nivelissä ja/tai ontuminen. Se ei jaksa leikkiä tai panna vastaan kiinni otettaessa. Sairas varsa ei myöskään ole utelias tai kiinnostunut ihmisestä.

Ternimaidosta varsa saa elintärkeät vasta-aineet

Tamman utareet alkavat kasvaa noin kuukautta ennen varsomista ja se alkaa muodostaa ternimaitoa 2-3 viikkoa ennen varsomista. Tamma on vietävä viimeistään kuukautta ennen varsomispaikkaansa, jotta se ehtii muodostaa vasta-aineita ympäristön bakteerikantoja vastaan. Ternimaidosta varsa saa elintärkeät vasta-aineet. Hevosen istukan rakenteesta johtuen varsa saa vasta-aineita vain maidosta. Vasta-aineet imeytyvät suolistosta parhaiten kuuden tunnin sisällä syntymästä. 12 tunnin kuluttua imeytyminen on selvästi jo huonontunut. Vuorokauden jälkeen varsan suoli sulkeutuu siten, että vasta-aineita ei enää imeydy. Sen jälkeen ainoa mahdollisuus antaa vasta-aineita on plasman siirto (verensiirto).

– Jos varsa ei ole imenyt kunnolla neljän tunnin sisällä syntymästä, soita eläinlääkärille. Hän voi letkuttaa varsalle ternimaitoa mahalaukkuun, jos varsalla ei ole imurefleksiä, Tuomola korostaa.

Varsa tarvitsee ternimaitoa vähintään 1,5 litraa.

Varsalla ei ole mahdollisuutta saada tarpeeksi vasta-aineita, jos tamma tiputtaa maitoa etukäteen tai maidossa ei ole tarpeeksi vasta-aineita. Varsa voi olla myös epäkypsä tai sillä on esimerkiksi vennot vuohiset, jolloin ne haittaavat varsan ylösnousua. Varsa ei jaksa olla ylhäällä ja imeä niin paljon, kuin sen tarvitsisi. Silloin varsa pitää auttaa ylös vähintään pari kertaa tunnissa. Vasta-aineita varsa ei saa myöskään tarpeeksi, jos emä hylkii varsaansa eikä päästä imemään. Tammalla voi olla utare kipeä ennen kuin se tottuu imemiseen. Varsaa ja tammaa voidaan auttaa pitämällä tammaa kiinni ja nostamalla esimerkiksi sen jalka ylös, kun samalla ohjataan varsaa nisälle. Tamman utareita voidaan hieroa lämpimällä pyyhkeellä, sille voidaan antaa hyvää ruokaa tai se voidaan rauhoittaa ensimmäisillä imemiskerroilla. Varsan vasta-ainepuutos voi johtua myös tamman huonolaatuisesta maidosta. Etenkin nuorilla tai vanhoilla tammoilla voi maidosta puuttua vasta-aineita.

Normaalisti varsa on ylhäällä imemässä 1-2 tunnin kuluttua. Jos näin ei ole, auta varsa ylös ja työnnä takapuolesta nisälle. Varsaa ei saa nostaa mahan alta, jotta virtsarakko ei repeä tai urachus (napa) aukea. Varsan imurefleksiä voi kokeilla laittamalla omat sormet varsan suuhun.

– Varsan imurefleksi vaatii jo aikamoista aivotoimintaa, jotta varsa osaa asettaa päänsä oikeaan asentoon imemistä varten, Tuomola kertoo.

Ternimaitoa voidaan lypsää ja juottaa tuttipullolla, mutta silloin pitää varoa, ettei maitoa mene keuhkoihin. Tuttipullolla ei saa antaa maitoa väkisin, jos varsalla ei ole imurefleksiä. Varsaa voi myös ohjata juomaan astiasta pitämällä sormea varsan suussa ja viemällä käsi astiaan, jossa on tamman maitoa.

Heti varsan synnyttyä on mahdollista ottaa tammasta ternimaitonäyte. Näyte tulee ottaa 6 tunnin sisällä varsomisesta, jotta tuloksesta saadaan luotettava. Utare pyyhitään kostealla liinalla ja siitä otetaan pieni määrä (n. 5 ml) maitoa puhtaaseen ja kuivaan astiaan. Ternimaito on normaalisti paksua ja keltaista. Jos se on ohutta ja vetistä, maidossa on liian vähän vasta-aineita. Eläinlääkäri voi mitata maidon ominaispainon, josta voi päätellä, kuinka hyvälaatuista maito on. Omistajan on myös mahdollista ostaa valmiiksi itse tehtäviä ternimaitotestejä, esimerkiksi eläinlääkäriltä.

– Jos varsoja syntyy joka vuosi, kannattaa hankkia noin 190 euroa maksava ternimaidon ominaispainomittari, Tuomola kehoittaa.

Jos tammalla on hyvä ternimaito, eikä se ole ensisynnyttäjä, voi ternimaitoa lypsää 250 ml pakastimeen seuraavia varsomisia varten. Kunhan tamman oma varsa on ensin imenyt. Sulatus tapahtuu varovasti vesihauteessa, ei esimerkiksi mikrossa. Maito säilyy pakastimessa 1-2 vuotta.

Vuorokauden ja aikaisintaan 12 tunnin ikäisestä varsasta voidaan ottaa verinäyte ja tarkistaa vasta-ainetaso. Jos maidossa tai varsan veressä ei ole vasta-aineita, täytyy varsalle antaa toisen tamman ternimaitoa (alle 12 – 24 tuntia syntymästä) tai tehdä plasmansiirto. Plasmaa voidaan antaa ennaltaehkäisevästi tallissakin. Jos varsa on jo kliinisesti sairas, on se parempi viedä nopeasti klinikalle, koska silloin voidaan aloittaa lääkitykset suonensisäisesti. Vaikka maidossa ei olisi vasta-aineita, on silti tärkeää, että varsa juo mahdollisimman paljon. Maidosta se saa kaiken energian ja nesteen.

Ulostaminen

Tiineysaikana varsan suoleen kertyy kuona-aineita, jota kutsutaan pikisonnaksi eli varsapihkaksi. Jos varsa on levoton, sillä on häntä ylhäällä ja se yrittää ulostaa, on se merkki ulostamisen ongelmasta. Jos varsa ei ole ulostanut kuuden tunnin sisällä, on sille hyvä antaa peräruiske tai tehdä pe-

rähuuhtelu. Peräruiske on helpompi antaa kuin tehdä perähuuhtelu. Ihmisille tarkoitettuja peräruiskeita saa apteekista ilman reseptiä. Peräruiskeen voi antaa kahdesti, uudelleen 30 minuutin kuluttua. Perähuuhtelu tehdään perähuuhteluletkun (ei saa olla terävää kärkeä) avulla. Huuhteluveteen laitetaan puoli desilitraa mäntysaippuaa, joka laimennetaan yhteen litraan haaleaa vettä. Tämä liuos lasketaan peräsuoleen omalla painolla. Toimenpiteessä ei saa käyttää voimaa eikä painetta. Tarvittaessa vuorokauden ikäiselle varsalle voi antaa yhden desilitran parafiiniöljyä suuhun. Silloin pitää varoa, ettei parafiiniöljy joudu keuhkoihin. Muita öljyjä ei saa antaa. Pikisonta voi aiheuttaa ongelmia 36 tunnin sisällä varsan syntymisestä.

– Kannattaa huomioida, että yksi ulostuskerta ei riitä. Kun varsan uloste on kellertävää, on kaikki pikisonta tullut ulos, Tuomola huomauttaa.

Tallissa hyvä olla varsomis(t)en varalle:

- Tuttipullo
- Kuumemittari
- Narua
- Betadinea
- Pinteli
- Saippuaa ja vettä
- Peräruiske

Varsahalvaus

Jos varsa ei ole saanut tarpeeksi vasta-aineita tai varsa on saanut infektion jo kohdussa, tietää se ongelmia. Huomiota kannattaa kiinnittää varsan pirteyteen, leikkisyyteen ja imemiseen. Varsan niveliä ja napaa kannattaa tunnustella turvotuksen ja kuumotuksen varalta. Myös lämmön voi mitata, mutta puolella varsoista, joilla on varsahalvaus, on normaali lämpö.

– Aina, jos jokin asia epäilyttää, kannattaa soittaa eläinlääkärille. Varsojen sairaustilat voivat kehittyä erittäin nopeasti eikä montakaan asiaa kannata ”katsoa yön yli”, Tuomola korostaa.

Teksti: Teija Mäkinen

Kuvat: Emma Vuolle

